

ԼԵՒՈՆ ԱՐՔ. ԶԷՔԻԵԱՆ

ԳՐԻԳՈՐ ՆԱՐԵԿԱՅԻ՝ ՏԻԵՉԵՐԱԿԱՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

Սուրբ Մեսրոպ Մաշտոցի անուան Մատենադարանի մեծայարգ Տիար տնօրէն Հրաչեայ Թամրազեան, յարգելի հիւրեր, սիրելի բարեկամներ.

Գրիգոր Նարեկացիի կերպարը կ'ուրուագրուի առանձնակի անկրկնելիութեամբ մը՝ ոչ միայն ազգային մշակոյթի կամ մասնաւոր եկեղեցւոյ մը ծիրէն ներս, ինչպէս են հայ մշակոյթը կամ Հայաստանեայց եկեղեցին, այլ պիտի ըսէի առանց դոյզն ինչ վարանումի՝ նաեւ մեր այս միջերկրանեան էկումենէի շառաւիղին, մեր այս Եւրասիական ցամաքամասին, Եւրասեմական-ալթայական քաղաքակրթութեան, մանաւանդ թէ՛ մեր այս երկիր մոլորակի ծիրերէն ներս, այն ամէն ինչի նկատմամբ, որ կայ անոնց մէջ՝ մարդկեղէն, գեղեցիկ, վսեմական:

Գրիգոր Նարեկացին եզական, միական մեծութիւն է անպայմանադիր ինքնուրունութեան այն քարիզմով, ուր կը նաւարկէ ամէն հանգիստութիւն, որ կը վանցէ վերաբերումի ամէն եզր, որ ինքզինք կը հաստատէ բացարձակ հանճարին իբրեւ ամենէն յատկանշիչ երեւոյթներէն մէկը, Աստուածաշունչէն մինչեւ Հոմերոս, Պղատոնէն մինչեւ Օգոստինոս, Դանթէն մինչեւ Շեքսպիր, մինչեւ Վեդաներ, մինչեւ Ռումի: Ահա՛, այսպիսի մեծութեան մը հետ է մեր գործը, այսպիսի պատկերի մը, այսպիսի քանդակի մը, մէկ խօսքով, այս տիպի իդոլի մը հետ է մեր առինչը: Կաւ հասկնանք, յունարէն բառին սկզբնական՝ ներշնչատ իմաստը, որ է էյդոլոն՝ ո՛չ թէ կուռք, այսինքն՝ կուածոյ գործ, շինուած, յօրինուած, այլ պատկեր՝ բացարձակացած, սրբազնացած, իկոնացած, ուստի եւ մտքի ու հոգիի, բովանդակ ժողովուրդի մը պաշտամունքի նիւթ, պաշտամունքի առարկայ դարձած:

Այս պարագան ինքնին կը փաստէ, ինչպէս շատ դիպուկ կերպով կ'ըսէ Ֆրանսացի մեծ գրողատ եւ հաւանօրէն այն թարգմանիչներէն մէկը, որ լաւագոյնս սուզուած է նարեկեան շեշտին մէջ՝ Կիւք Անդրէ Մարսէ. Նարեկը, հազար տարի, ամբողջ ժողովուրդի մը սնարի, բարձի գիրքը եղած է. գուցէ առանձին երեւոյթն մէջ այս՝ համաշխարհային գրականութեան պատմութեան մէջ, որ աւելի ազդուօրէն կը փաստէ այդ գրքին մեծութիւնը, քան որեւէ զուտ գեղագիտական կամ գրողատական մեկնաբանութիւն:

Նարեկացին պատկեր՝ էյդոլոն՝ հայ ժողովուրդին, ի՛ր ժողովուրդին համար, բայց եւ իրեն ամէն իսկապէս հպողի համար, - զի բաւ է միայն հպիլ Նարեկին -, զինք ամէն իրաւ ճանաչողի, իրմով ամէն սրարբողի համար աւելի իդէալական, աւելի թանձրացեալ, աւելի բաբախուն առումով, քան ինչ որ էր պատկերը խորհրդապաշտ՝ սիմբոլիստ քերթողականին տեսիլներուն մէջ:

Ահա այս պատճառներով է, որ մեծապես գնահատեցի, գրեթե ցնցուեցայ, ուրախութեան հեղեղ մը համակեց զիս, երբ կարդացի Պրոֆեսոր Թամրազեանի գիրը, որ կ'ըսէր թէ մեկնելով Փրանկիսկոս Պապի հռչակումէն, կը փափաքինք հիմնել Նարեկեան ընթերցումներու շարք մը, սկսելով այսպիսի մեծ միջոցառումով մը: Այսօր ինձ համար մեծ ուրախութիւն է այս սուրբ երգիկին տակ խօսիլ, եւ յատկապէս այնքան պատկառելի աւագ սերունդի կողքին տեսնել երիտասարդներու փաղանգ մը, որ այս սրահը կը լեցնէ, մինչեւ ոտքի կանգնած անձեր. ասիկա մեծ հրճուանք է:

Ուրախութիւնս կրկնակի է, որովհետեւ Փրանկիսկոս Պապին հռչակումը մի քիչ, կարծեմ՝ աւելի քան մի քիչ, աննշմար անցաւ առհասարակ մեր հայ հասարակութեան մէջ, նոյնիսկ մտաւորականութեան, նոյնիսկ թերեւս, երբեմն, հոգեւորականութեան մէջ: Որովհետեւ մենք տարուեցանք ուրիշ շատ կարեւոր հանգամանքէ մը՝ որ էր Փրանկիսկոս պապին բացայայտ ճանաչումը Հայոց Յեղասպանութեան: Բայց գուցէ շատերու ուշադրութենէն վրիպեցաւ, որ այդ անձը, որ հայ չէ ծնած, բայց և այնպէս խորապէս հասկցեր է հայու հոգին, ուզեց Հայոց Մեծ եղեռնի հարիւրամեակին նուէր մը ձօնել Հոռմի եկեղեցւոյ կողմէ, եւ գնաց, փնտռեց, պրպտեց եւ այդ նուէրը գտաւ Գրիգոր Նարեկացիին մէջ:

Պիտի ուզէի Նարեկի մասին խօսելէ առաջ ջանալ հասկնալ, գուցէ միասնաբար վերլուծել, թէ ինչ կը նշանակէ այս «Տիեզերական վարդապետ» հռչակումը: Բնականաբար յղացքը, գաղափարը յատուկ է Հոռմի կաթողիկէ եկեղեցիին: Բայց գիտենք, անկախաբար ուրիշ նկատողութեններէ, որ այս եկեղեցին կը հաշուէ շուրջ մէկ միլիառ շորս հարիւր միլիոն հաւատացեալ եւ ունի մեծ պատմութիւն մը, սուրբերու մեծ փաղանգ մը, եւ, եթե կ'ուզէք, թուային հաշիւ մը ներկայացնեմ, քրիստոնէութեան երկու հազար տարիներու պատմութեան մէջ այդ եկեղեցին ճանչցած է անհամար սուրբեր, պաշտօնապէս ճանչցուած սուրբերու թիւը տասնեակ ու տասնեակ, գուցէ հարիւր հազարներու կը հասնի:

Այնքան մեծ է այդ եկեղեցւոյ ծաւալը, որ նաեւ տեղական եկեղեցիներն ունին իրենց սուրբերու ցանկերը: Եւ սակայն, այս երկու հազար տարիներու պատմութեան ընթացքին մեր Նարեկացին երեսունվեցերորդ Տիեզերական վարդապետն է՝ *doctor universalis*-ն է: Իրմէ առաջ 35 վարդապետներ կան: Եւ այստեղ ես առաջին անգամ թարգմանաբար պիտի կարդամ հայր Հանս Պետեր Կոլվենբախի հետեւեալ տողերը: Գիտէք, Ֆրանս Պետեր Կոլվենբախը երկար տարիներ Յիսուսեան միաբանութեան (որ ժամանակին թիւով կաթողիկէ եկեղեցւոյ մեծագոյն կրօնաւորական կարգը կը ներկայացնէր) ընդհանուր մեծաւորն եղաւ: Ինք հայածէս է, Սուրբ Պատարագը ամէն օր հայածէս կը մատուցանէ գիշերուան ժամը երկուքուկէս-երեքին: Ճգնատուն անձնաւորութիւն մըն է, բախտ ունեցած եմ զինք անձամբ ճանչնալու: Երբ Լիբանան գացի անցեալ տարի, ուզեցի զինք անպայման տեսնել: Այնքան համեստ անձնաւորութիւն է, որ ունկնդրութիւն շնորհեց եւ կէս ժամուայ ընթացքին կրցանք հաճելի զրոյց մը ունենալ:

Տեսէք, ինչ կ'ըսէ: Սուրբ Գրիգոր Նարեկացին հոգեւոր գրականութեան ամենաբարձր կատարները կը հասնի: Եւ այնպէս կը թուի, որ իր խորհրդազգած աստուածաբանութեան խորութեամբ կը գերազանցէ նոյնիսկ Տիեզերական վարդապետ հռչակուած սուրբերէն ոմանք, եւ կը թուէ նաեւ անուններ, որոնց կարգին են 1946 թ. հռչակուած սուրբ Անտոն Պաղովազին՝ Արեւմտեան եկեղեցւոյ «կուռք»երէն մէկը, նաեւ մեծ հրաշագործ, եւ 1959-ին հռչակուած Լորենցո դա Բրինդիզի՝ Բրինդիզեցի Լաւրենտիոսը:

Այսպիսի մեծութեան մը առջեւ ենք եւ Հանս Պետեր Կոլվենբախի այս խօսքերը առաջին խայծերէն մէկը եղան, որ բացին Նարեկացիի Տիեզերական վարդապետ հռչակման այս գործընթացը: Բնականաբար Տիեզերական վարդապետ կոչումը կայ նաեւ մեր աւանդութեան մէջ: Օրինակի համար Սամուէլ Ակեւոացին՝ Լամբրոնացիի սիրասուն աշակերտը, գուցէ տարիքով իրմէ մեծ, զինքը կը կոչէ «Տիեզերական վարդապետ»: Բացատրութիւն, զոր փոխ կ'առնէ լատին Գալանոս, որ կ'ըսէ՝ «Տիեզերական վարդապետ մըն է, որուն հռչակը արժանի է, որ հասնի մինչեւ աշխարհի շորս ծագերը»:

Բայց Հռոմէական եկեղեցւոյ մէջ այս բացատրութիւնը ստացած է կանոնական հանգամանք: Հին Հռոմը արդէն յառաջացուցած էր օրէնսդրական համակարգը, եւ զայն ուղղակի ժառանգած է Հռոմի եկեղեցին: Առաջին անգամ կը հանդիպինք 1298 թ., որ ժամանակի պապը շորս դէմքեր Տիեզերական վարդապետ կը հռչակէ, բոլորը Արեւմտեան եկեղեցիէն. կարգով սուրբ Ամբրոսիոս՝ Միլանի եպիսկոպոս Դ. դարուն, սուրբ Օգոստինոս՝ մարդկային պատմութեան ամենամեծ հանճարներէն մէկը, սուրբ Հիերոնիմոս եւ Մեծն Գրիգոր Ա. պապ: Այսպէս կը սկսի աւանդութիւնը Տիեզերական վարդապետ հռչակելու: Բայց անշուշտ, բաւական ժամանակ կ'անցնի, եւ Հռոմի եկեղեցին կը տեսնէ, որ չի կրնար անտեսել Արեւելեան մեծ աւանդութիւնը: Եւ 1568 թ. Տիեզերական վարդապետ կը հռչակուին Արեւելեան եկեղեցիներու սիւներէն ոմանք, որ նոյնպէս մեր Հայ եկեղեցւոյ մէջ մեծ յարգանքի, պաշտամունքի առարկայ են՝ սուրբ Աթանաս՝ Աղեքսանդրիոյ հայրապետը, սուրբ Բարսեղ Կեսարացի, սուրբ Յովհան Ոսկեբերան, որու մայրը ամենայն հաւանականութեամբ հայ է, եւ Գրիգոր Նազիանզացի, որ կոչուած է նաեւ Գրիգոր Աստուածաբան:

Չորս կանաչք եւս արժանացած են այս տիտղոսին. կարգով Կատարինէ Սիենացի, Բինգենցի Հիլդեգարտ, Աւիլացի Թերեզա՝ ամենամեծ միստիկներէն մէկը համաշխարհային միստիկական գրականութեան, եւ Լիզիեցի Թերեզան, որ կը հռչակուի 1997 թ.:

Բայց այս վարդապետուհի տիտղոսը հայերս կանխած ենք: Է. դարուն Կոմիտաս կաթողիկոսի հոյակապ շարականը, որ քերթողական եւ երաժշտական մակարդակին վրայ զուգահեռ մըն է Հռիփսիմէի տաճարի գլուխգործոցին, այս ուղղութեամբ ունի բոցափայլում մը: Հռիփսիմէն կը կոչէ «վարդապետուհի արանց արդարոց»: Նկատի ունեցէք, Է. դարուն ենք, մօտաւորապէս 618 թ., եւ

այր մարդ մը, եւս աւելի՛ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս, Հոփփսիմէն կը կոչէ «վարդապետուհի արդար այրերու»: Չ՛ըսեր «կանանց արդարոց», այլ «արանց արդարոց»:

Կու գանք *Խորենացիի մեծ խօսքին*. «Թէպէտ եւ եւմբ ածու փոքր, սակայն բազում գործք արուքեան գտանին գործեալ եւ ի մերում աշխարհիս, եւ արժանի գրոյ յիշատակի»:

Տեսնենք ինչպէ՞ս յառաջացաւ Նարեկացիի վարդապետ կամ դոկտոր (doctor լատիներէն կը նշանակէ վարդապետ՝ docere բայէն) հոշակելու գործընթացը: Ուրեմն սա մանրադէպ մըն է, պատմեմ: Երբ լուր տարածուեցաւ, որ այսպիսի ծրագիր մը կայ Հոռոմի եկեղեցւոյ կողմէ (որովհետեւ լուրերը կը ծաւալին, թէեւ պաշտօնական չեն), իտալացի փիլիսոփայ գործընկեր մը, Լա Սապիենցա համալսարանին աստիճաններուն վրայ, ըսաւ. «Լեւոն, այս Նարեկացին վարդապետ հոշակուելու խորովիւնն ունի՞, թէ՞ պապը կ'ուզէ բարեացակամ նուէր մը ընել հայ նահատակներու յիշատակին»: Ըսի. «Կը կարծեմ, թէ պապը կ'ուզէ նուէր մը ընել, բայց ոչ ձրի նուէր մը: Հոռոմի եկեղեցւոյ աւանդութեան մէջ չկայ ձրի նուէրներ ընել, մանաւանդ Տիեզերական վարդապետ հոշակման հարցի շուրջ, որովհետեւ տակաւին կայ, օրինակի համար, Սիենացի Բերնարդինոսը՝ Բերնարդինո դի Սիենա, որ սուրբ է, մեծ քարոզիչ եւ սակայն դեռ տարիներ կը սպասէ, որ վարդապետ հոշակուի: Գործը յառաջ գացած է, բայց, կը թուի, դեռ բացայայտուելու կարօտ որոշ մը կայ»:

Ի՞նչ պէտք է որպէսզի սուրբ մը դոկտոր հոշակուի: Առաջին՝ ճանաչուած սրբութիւնը, այդ մարդը պէտք է սուրբ հոշակուած լինի, երկրորդը՝ *eminens doctrina*, գերազանց, ամենաբարձր կամ ամենախոր մակարդակի վարդապետութիւն պէտք է, որ պէտք է նաեւ ինքնատիպ, ինքնուրոյն ըլլայ, ոչ թէ ուրիշներու ըսածները կրկնած ըլլայ: Զանանք հիմա լուսաբանել այս փաստարկման գործընթացը:

Առաջին պաշտօնական դիմումը կատարած է Յովհաննէս Պետրոս ԺԸ. Գասպարեան՝ Հայ կաթողիկէ նուիրապետութեան կաթողիկոս պատրիարքը, 31 Մայիս 1988 թուականին, ուր ինքը նաեւ վարպետ շարժում մը կը կատարէ, յիշելով, որ պապը՝ Յովհաննէս Պօղոս Բ.-ը, որ ապա սրբադասուեցաւ, իր *Redemptoris mater*՝ «Փրկչին մայրը» շրջաբերականին, կամ համախօսականին մէջ, բացայայտօրէն ոչ միայն յիշած է Գրիգոր Նարեկացին իբրեւ մեծ աստուածաբան, այլեւ բաւական ընդարձակ մէջբերում մը կատարած է:

Գիտենք, որ պապերուն շրջաբերականները կը պատրաստուին որոշ աստուածաբաններու կողմէ, երբեմն խումբերով՝ 8-10 հոգի միասին, եւ այդ մէջբերումն այնտեղ կատարած է մոնսենեոր Կլաուդիո Գուչերոտտի, զոր պէտք է ճանչնաք, որովհետեւ ինը տարիներ եղաւ պապական նուիրակ՝ աւագ դեսպան, Հարաւային Կովկասի՝ Հայաստանի, Վրաստանի եւ Ադրբեջանի մէջ: Մեծագոյն ուրախութիւն է, որ Կա Ֆոսկարի համալսարանին մէջ այդ անձը առաջին

աշակերտներէս մէկը հանդիսացաւ: Այս գրեթէ 40 տարիներու ընթացքին շատ աշակերտներ եկան անցան՝ հայ եւ մեծ մասամբ ոչ հայ, բայց հայ հոգիին մէջ խորապէս թափանցող մի քանի հոգիներ յայտնուեցան, որոնցմէ առաջինը մոնսենեոր Գուջերոտտին էր: Միշտ կը յիշեմ այն անգլերէն թարգմանութիւնը՝ «Ծաղկաքաղ հայ քերթողութեան», որ հրատարակած են շատ տարիներ առաջ Գիանա Յովհաննիսեան եւ Մարգարէտ Մարկոսեան, եւ զայն ձօնած են երկուքին մայրերուն եւ ձօնին մէջ գրած են. «Մեր մայրերուն, որոնցմէ մէկը կ'ըսէր. «Շո՛ւտ ըրէք, թարգմանեցէք, որպէսզի օտարները ճանչնան մեր քերթողութիւնը», բայց միւս մայրը կ'ըսէր. «Մի՛ թարգմանէք, կամ մի հրատարակէք, որովհետեւ դժուար է, որ օտարը հայու հոգին հասկնայ»:

Այս պարզ հակադրութիւնը ինձ յուշեց, որ նարեկը լաւագոյն հասկցողները եղած են մեր երբեմն անգրակարգաց մեծ մայրերը, մեր տատիկները: Հայր Քիպարեան նարեկի համար կ'ըսէ. «Մոզական անտառ մըն է, կիսալուսնի մը աղօտ լոյսով լուսաւորուած», որ հմայեց հայ մարդու հոգին, նոյնիսկ եթէ անգրագէտ է, որովհետեւ անգիր կը սովորէին այդ եղանակը..., կրնան բռնորդ չկարենալ վերլուծել, բայց այդ հառաչանքը, այդ հեւքը, այդ հեկեկանքը կը զգան: Այսպէս է նարեկացին:

Նոյն շրջանին կարդինալ Ռացինգեր, որ հեղինակաւոր անձ մըն էր աստուածաբանութեան մարզին մէջ եւ յետոյ պապ կ'ըլլայ, կ'ըսէ, որ երեւի մեծ ուղեղ մըն է, բայց պիտի աւելի ծանօթացուի եւ աւելի խոր ուսումնասիրուի: Եւ լա՛ւ, որ այդպէս ըսած է, որովհետեւ ասիկա մղեց զանոնք, որ այս հարցով կը զբաղէին, շատ աւելի լրջօրէն գործին նուիրուելու:

2003-ին Ներսէս-Պետրոս ԺԹ. պատրիարք Թարմունի, Գասպարեանին յաջորդը, նամակ մը կը գրէ սրբադասման գործերով զբաղող (այդ նոյն ատեանն է, որ կը զբաղի նաեւ վարդապետ հոշակման հարցով) կարդինալին, եւ կը կցէ իր նամակին պրոֆ. Ժան-Պիեռ Մահէի մէկ վերլուծումը, ուր ինք կ'ապացուցանէ, որ Գրիգոր նարեկացիին վարդապետութեան մէջ որեւէ կէտ չկայ, որ հակասէ ուղղափառ կամ Հռոմի եկեղեցւոյ հաւատքին: Կարեւոր է, որովհետեւ գերազանց վարդապետութիւն կը պահանջեն, բայց անշուշտ, որ չզարտուղի այդ եկեղեցւոյ հասարակաց հաւատքէն:

Նամակը կը գրուի 16 Ապրիլին, բայց Գրիգոր Կապրոյեան, որ ներկայիս Հայ Կաթողիկէ համայնքի կաթողիկոս պատրիարքն է, հեռախօսով կը կապուի ստորագրեալիս հետ, ըսելով, որ կապուիմ պրոֆ. Ժան-Պիեռ Մահէի հետ, որ լրջօրէն այս գործին լծուինք եւ գիտաժողովներ պատրաստենք, որպէսզի նարեկացին ծանօթացնենք միջազգային գիտական հասարակութեան, յատկապէս Արեւմտեան եւ մանաւանդ աստուածաբանական հասարակութեան:

Աշնան առաջին ժողովը գումարեցինք Փարիզի մէջ, եւ ես այն ժամանակ ըսի, որ ես այս գործին կը մասնակցիմ պայմանով, որ թէ՛ նախապատրաստական աշխատանքները, եւ թէ՛ եզրափակիչ հանգրուանը ըլլան գիտակցութեամբ

եւ մասնակցութեամբ Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցւոյ: Որովհետեւ եթէ Նարեկացին Տիեզերական վարդապետ պիտի հռչակենք, կարելի չէ, որ որեւէ հատուած կամ զանգուած իբր անոր մասնակի տէրը ներկայանայ: Եւ Աստուծոյ շնորհքով եւ այն բարւոք յարաբերութիւններուն, որ այսօր Եկեղեցիներու միջեւ կը տիրեն, ինչ որ կը կոչենք էկոմենականութիւն, բառ մը՝ զոր շատ յաճախ կը գործածենք, բայց տակաւին շատ շատեր, նաեւ Արեւմուտքի մէջ չեն հասկցած:

Երկու մեծ գիտաժողով տեղի կ'ունենայ, մէկը՝ Հոռոմ, Պապական Արեւելեան Ինստիտուտի մէջ, 2005 Յունուարին, եւ միւսը՝ 2009 Հոկտեմբերին՝ Քասլիք: Երկուքն ալ մեծ յաջողութեամբ եւ առհասարակ բարձր, կամ շատ բարձր մակարդակի զեկուցներով:

2013, 28 Հոկտեմբերին, Գուշերտտի նամակ մը կ'ուղղէ ոչ թէ պապին, այլ ուղղակի այն կարդինալին, որ անմիջականօրէն այս հարցով պիտի զբաղի, Ամատոյի՝ շատ համակրելի անձնաւորութիւն մը, յայտնելով իր գոհունակութիւնը, որ Նարեկացիի պէս մեծութեան մը ծանօթացած է:

4 Սեպտեմբեր 2014, Ներսէս-Պետրոս ԺԹ. կաթողիկոս պատրիարքը ստորագրեալս նշանակեց *postulator* կամ *postulatore*՝ հայցորդ, որ պաշտօնապէս հայց պիտի ներկայացնէր, որ այս անձը արժանի է Տիեզերական վարդապետ հռչակուելու: Պետք է փաստուի, որ իր վարդապետութիւնը ինքնատիպ է եւ գերազանց, ինչի համար պէտք է 500 էջնոց գիրք մը պատրաստուէր:

Անկեղծ պիտի խօսիմ: Կը կարծէի, որ Նարեկացու Տիեզերական Վարդապետ հռչակման այս գործը պիտի 20-25 տարիներ թերեւս տեւէր եւ կ'ըսէի, եթէ Աստուած կեանք տայ, այս գործով պիտի զբաղինք: Նշեմ այս ուղղութեամբ պրոֆ. Մահէի անգնահատելի ծառայութիւնը, որ ամբողջ Նարեկացին ֆրանսերէնի թարգմանած է: Ֆրանսերէնը այսօր միակ լեզուն է, որուն Նարեկացիի գործը ամբողջութեամբ թարգմանուած է:

Ինչ եւ իցէ, ես բաւական հանգիստ էի, բնաւ մեծ մտահոգութիւն չունէի: Նկատի ունեցէք, որ վերջին տարիներուն կեանքիս երկու ամէնէն ճակատագրական լուրերը ինձի հասած են մէկը՝ Մատենադարանի ներքեւում ստորոտին եւ միւսը՝ այն կամուրջին վրայ, որ Մատենադարանի հին եւ նոր շէնքերը իրարու կը կապէ: Հոն գրախանութ մը կայ, բարձրանալիս ձախ թեւին: Հոկտեմբերի 5-ն էր, ձիշտ այդ գրախանութին առջեւն էի, նոր ելած էի գրախանութէն, յանկարծ բջջայինը կը հնչէ, եւ Հոռոմի Լեւոնեան վարժարանի մեծաւորը կ'ըսէ. «Հայր Լեւոն, ես չէ, որ պիտի խօսիմ, կարդինալ Ամատոյի գրասենեակէն կը հեռաձայնեմ, կարդինալին քարտուղարը քեզի հետ կ'ուզէ խօսիլ»: Հոկտեմբեր 7-ին ես Վենետիկ պիտի վերադառնայի:

Սկսաւ խօսիլ. «Հայր Զեքիեան, - ըսաւ -, շատ լուրջ հարց մը կայ, “ոչ” չէք կրնար ըսել, մինչեւ Հոկտեմբեր 31-ը պետք է որ դուք *Positio*-ն պատրաստէք եւ մեզ հասցնէք, ոչ աւելի ուշ, որովհետեւ Պապը կ'ուզէ, որ 12 Ապրիլին Գրիգոր Նարեկացին Տիեզերական վարդապետ հռչակուի»:

Կրնաք երեւակայել՝ այդ վայրկեանին գրեթէ սրտի կաթուած մը կրնայի անցընել, որովհետեւ հազիւ 20 օրուայ հեռաւորութիւն մը կար. եւ յետոյ ստուգեցի, թէ ինչ էր հարցին իսկութիւնը այսքան աճապարանքի համար: Ինծի յետոյ մասունքի պէս ցոյց տուին, սապէս այցեւորման պէս թուղթ մը, որու վրայ Պապը իր ձեռագրով գրէր է իտալերէն՝ “*Questa cosa mi sta a cuore, Francesco*” (Այս գործը, այս հարցը սրտիս շատ մօտիկ է, Փրանկիսկոս): Եւ ասիկա պատգամ եղած էր. բայց հիմա պիտի հարցնէք՝ ինչո՞ւ մինչեւ Հոկտեմբեր 31, դեռ 6 ամիս ժամանակ կար:

Պատրաստուելիք այդ ընդարձակ տեղեկագիրը պէտք է նախ տպուէր, հրատարակուէր. - այս գիրքն է, ահա, որ սահմանափակ թիւով հրատարակուած է -, յանձնուէր տասներկու աստուածաբաններու, որոնք պիտի քննէին, որ այդ վարդապետութիւնը ինքնուրոյն է, ինքնատիպ է եւ գերազանց է, իրենց կարծիքը պիտի յայտնէին, եւ անկէ վերջ պիտի գումարուէր կարդինալներու ժողովը, որ վերջնական զեկուցագիրը պիտի պատրաստէր Պապին համար: Այդ վերջնական զեկուցագիրը չեղած՝ որեւէ Պապ չի համարձակիր մէկը վարդապետ հռչակել: Այս բոլորին համար մի քանի ամսուան ժամանակ պէտք է:

Հազիւ վերագարձայ, սկսայ աշխատիլ: Միայն երկու բան հարցուցեր էի՝ կրնա՞մ նախընթաց գրութիւններէս օգտուիլ՝ անկասկա՞ծ, կրնա՞մ ուրիշներու գրութիւններէն օգտուիլ՝ այո՞: Ուրեմն այսպիսով, հազիւ վերագարձած Վենետիկ, բաւական դժուար օրեր եղան, սկսայ բոլորը, ինչ որ գրած էի, հաւաքել, բնականաբար պէտք եղաւ զանոնք դաշնաւորել, քանի որ պէտք էր, որ բոլորը համակարգուած եւ նպատակասլաց ըլլային, յետոյ օգտուեցայ պրոֆ. Ժան-Պիեռ Մահէի գրութիւններէն, օգտուեցայ մոնսէնէոր Կլաուդիո Գուշերոտտիի գրութիւններէն եւ նաեւ մէջբերեցի այն եզրափակիչ խօսքը, զոր Հայր Կովվենբախ արտասանած էր Հռոմի ժողովին եւ որ թէեւ մէկ յօդուած է, բայց տասը յօդուածի տեղ կ'արժէ, հոյակապ համագրում մը կատարած է, որ նոյնիսկ, կարելի է ըսել, առանց նախընթացը կարդալու, եթէ միայն Կովվենբախի խօսքը կարդաս, արդէն կը հասկնաս թէ բանն ինչ է:

Եւ այսպէս, ուրեմն, 31 Հոկտեմբերի օրն էր, որ գնացի Հռոմ եւ ձեռագիրները յանձնեցի, համակարգչի բանալիին հետ, որու վրայ ամէն ինչ արջանագրուած էր: Այս *Positio*-ի մէջ ամենադժուար գործը ի՞նչն էր: Գրիգոր Նարեկացի չի մտածեր արեւմտեան աստուածաբանութեան ստորոգումներով, կատեգորիաներով: Ամենքս կը մտածենք որոշ կատեգորիաներով: Չեզմէ շատեր ապրած են խորհրդային շրջանը, սովետական կամ մարքսական փիլիսոփայութեան մէջ երբ «ոեալիստ» կ'ըսուէր, կը նշանակէր նաեւ քիչ թէ շատ «մատերիալիստ», որով արդէն «ոեալիզմի», կամ *réalité*-ի ըմբռնումը որ կար, այսինքն կատեգորիան՝ տարբեր էր: Նարեկեան մտածելակերպը, կատեգորիաները չփոխարկել արեւմտեան համապատասխան ստորոգումներուն կրնար թիւրիմացութիւն ստեղծել, թիւրիմացութիւններու մեծ ռիսկ յառաջացնել:

Հայ եկեղեցին առհասարակ քաղկեդոնական եկեղեցի չէ եղած, Քաղկեդոնի ժողովը չէ ընդունած, մանաւանդ թէ ժամանակին նոյնիսկ դատապարտած է, թիւրիմացութեան պատճառով, ինչպէս որ քաղկեդոնականներն ալ Հայոց եկեղեցին դատապարտած են. այս վէճը գրեթէ 1500 տարի տեւած է: Այստեղ մեծ յատակում մը բերած են Լուվէնեան դպրոցի աստուածաբանները: Հոյակապ գործ կատարեցին: Եւ ըսեմ նաեւ որ մենք հայերս շատ կէտերու մէջ ռահիրայ եղած ենք այդ գործին: Երանի թէ կարենայինք մեր ինքնուրոյն կէտերը նախ մենք մեզի բանալ, կրնայինք աշխարհին բնորդներ ընծայել: Օրինակ մը տամ: Այսօր աշխարհը կը տուայտի ուղղակի գաղթականութեան հարցով, նոյնիսկ կ'ըսենք, որ Արեւմուտքը սարսափած է այդ խնդիրէն. մեր Հայոց պատմութիւնը հոյակապ մոդել մը կ'ընձեռէ, բայց դժբախտաբար նախ մենք այդ մոդելը, բնորդը չենք կրցած իւրացնել, մարսել: Ներկայիս, իսկապէս, մեծ Աղէտը, Մեծ Եղեռնը մեր հոգիին մէջ շատ մը բաներ խորտակած է, նոյնիսկ մինչեւ Նարեկացիի իմացումը...: Մտաբերենք պահ մը Շահան Շահ-նուրի մը մերձեցումը:

Դառնալով մեր նիւթին, Հայերուս մէջ, Վենետիկի Միթրարեանները երբեք չեն ըսած, թէ հայերը քաղկեդոնական եղած են, այլ միշտ ըսած են, որ հայոց վարդապետութիւնը Քաղկեդոնի վարդապետութեան չի հակասեր: Եւ այս մերձեցումը կամ ըմբռնումն է պատճառը, որով կարելի եղած են, մերձաւոր անցեալի մէջ, Ղպտի, Ասորի, Եթովպացի եւ Հայ եկեղեցիներու հասարակաց համաձայնագրերը Հոռոմի եկեղեցիին հետ, ուր փոխադարձաբար կ'ընդունուի, որ երկու բանաձեւումներն ալ ուղիղ են, ուղղափառ են, եթէ ճիշտ հասկցուին:

Այս հարցն ալ Նարեկացիին մասին պարտաւոր էինք բացատրել, եւ փա՛ռք Աստուծոյ, կ'երեւի թէ յաջողեցանք այս գործին մէջ: Քննիչ աստուածաբանները, անոնց որոնց անունները ընդ գաղտնեօք են, միահամուռ դրական արտայայտուած են: Տասներկու աստուածաբաններուն մէջ մէկը չեղաւ, որ ըսէր. «Աղէկ գրեր է, լաւ գրեր է, բայց այնքան լաւ չէ, որ դոկտոր հռչակենք, Տիեզերական վարդապետ հռչակենք»: Բոլորը՝ միահամուռ եւ խանդավառ՝ այո՛ ըսած են: Այնպէս որ այս հարցը նաեւ էկումենական շատ մեծ նշանակութիւն ունի, եկեղեցիներու հաւանական, թէական միութեան նկատմամբ: Այս կէտը վերջերս Պապը Ֆրանսիոյնի պատրիարքարանին մէջ յատկօրէն ընդգծեց: Տիեզերական պատրիարքն ըսաւ. «Որեւէ հաւանական միութեան պարագային միայն հաւատքի միութիւնն է, առանց ուրիշ որեւէ պահանջի, ո՛չ աստուածաբանական եզրաբանութեան, ո՛չ կանոնական իրաւակարգի»: Ասիկա շատ կարեւոր կէտ մըն է:

Հիմա գանք Նարեկին: Որոնք են այն հիմնական, առանցքային կէտերը, որոնցմով Նարեկացին կը բնորոշուի, կը զատորոշուի, որ անոր անկրկնելի ուրոյնութիւնը կը կազմեն: Ամէն բանէ առաջ Նարեկի մէջ մենք ունինք մարդու և մարդու խօսքին սահմանափակութեան կամ սահմանաւորութեան ահաւոր

զգայնութիւն մը . Նարեկը «Բան» է, խօսք է: «Ի խորոց սրտի խօսք ընդ Աստուծոյ»: Ոմանք հիմա կը թարգմանեն «երգ» . չէ՛, չ'ըլլար, երգ չէ, *parole* է, *parola* է, *word* է: Երբ մէկը *canto* կ'ըսէ, կը ներէք, մագերս կը տնկուին . ինքը «բան» ըսած է, «խօսք» . ինչո՞ւ, որովհետեւ մարդուս խօսքին նաւաբեկումն է որ կ'ուզէ նկարագրել, բացատրել: Մարդս և իր խօսքը երկփեղկած են, նաւաբեկած են: Ահա՛ ԻԶ . Բանին այդ նաւաբեկութեան տեսարանը.

«Բայց եւ քանզի ի վերայ այսքանեաց գերութեանց ամենաթշուառ վտանգաւորիս...»:

Այս «վտանգաւորը», «վտանգ»-ը գրաբարի մէջ «ռիսկ»-ն է, եւ Նարեկը առաջին Բանէն մինչեւ վերջին Բանը մարդուն այդ գոյութենական ռիսկն է, զինք կոչած են *surrealiste avant l'être* (յղացքէն առաջ գերիրապաշտ), կրնանք ըսել՝ *existentialiste avant l'être*: Մարդուն գոյութենական առկան, այստեղ Հայդեգգերի *Das Sein*-ն է, որ համակ ռիսկ է. մարդը ինքը գոյութեան ռիսկն է, եւ այսպէս կը հիւսուի ամբողջ խօսքին զարգացումը . «այն զի ծով է ինձ ծփանաց...», վստահաբար ծանօթ է շատերուդ եւ կարդանք գրաբար, բնագիրը կարդանք, ամենալաւ թարգմանութիւնը անգամ... կը մնայ տկար, անկար, անբաւարար: Եթէ ինքը անգամ Նարեկացին այսօր ապրէր եւ աշխարհաբարի թարգմանէր, կամ իտալերէնի, կամ անգլերէնի, պիտի չ'ըլլար իր բնագիրը.

Այն զի ծով է ինձ ծփանաց
Կենցաղոյս բերմունք յոյժ նմանագոյն,
Յորում կոհակաւք բազմաւք անթիւ դիմեցմանց
Տատանեալ հոգիս ի յայսմ աշխարհի՛
Մարմնոյս շինուածով, իբր ի նաւակի:

Եւ այս նաւաբեկումը ամբողջ Մատեանն է. խօսքը նաւաբեկած է, կը կարծեմ թէ Նարեկացի համաշխարհային, ոչ միայն քրիստոնէական, համաշխարհային փիլիսոփայութեան պատմութեան մէջ Սուրբ Օգոստինոսի հետ, այն մարդն է, որ խորագոյնս սուզուած է մարդկային խօսքին, մարդկային լեզուին՝ *langage*-ին, մարդկային «բան»ին այս ահաւոր *drame*-ին մէջ: Ողբերգութիւնը այդ է, եւ ուր է փրկութիւնը, յաւիտենական Բանն է՝ Միածին Որդին եւ Բանն Աստուած, որ կու գայ եւ մարդուն թերին կը լրացնէ . վերջին Բանին մէջ ալ կու գայ, կը վերադառնայ այս յանկերգը: Նայեցէք ինչ կ'ըսէ, վերջին՝ ՂԵ . Բանը.

Եւ արդ, զթերութիւն վրիպանաց բազմասխալ ձայնի եղկելոյս,
Ամենազարդ Բանիւ լցեալ,
Մատուցե՛ս յողերս հաճութեան Հաւր քում բարձրելոյ...

Այդ պարապութիւնը, այդ անդունդը, որ կը գոյանայ, կը լեցուի անսահմանօրէն յաւերժական Բանին մարդեղութեամբ: Մարդկային, ուստի նաեւ աստուածաբանական լեզուի, «լանգագ»ի բովանդակ խնդրարկումը այս կէտէն կը մեկնի: Էկումենական հարցը այստեղ կը ծագի:

Մերս Շնորհալին էկումենականութեան 800 տարի առաջ ապրած գագաթին է: Դեռ այսօրուան էկումենական շարժումը բոլոր եկեղեցիներու մէջ չէ հասած Շնորհալիի խորութեան եւ բարձրութեան: Բայց Շնորհալին, իմ կարծիքովս, այն յղացքը, զոր ունի մարդկային լեզուին պայմանադրականութեան (conventionality), մանաւանդ թէ ըսենք՝ յարաբերականութեան, կը ներծծէ նարեկեան ակունքէն: Եթէ չ'ըլլար Նարեկացին, կո՞ւնենայինք արդեօք Շնորհալի...: Նարեկն է արմատը, հիմքը:

Կայ ապա մեղքի զգացումը... Մեղքը մարդու սահմանափակումն է եւ *Divo Barsotti*՝ 20-րդ դարու մեծագոյն հոգեւոր հեղինակութիւններէն մէկը, ըսած է. «Քրիստոնէութեան պատմութեան մէջ քիչ անգամ սուրբ մը այնքան խոր, այնքան տուայտագին, այնքան շարշրկող զգացողութիւն մը ունեցած է մեղքին, որքան Նարեկացին»: Բայց իր ամենամեծ յղացք-յայտնատեսութիւնը անձնական մեղքը չէ միայն, աշխարհի մեղքն է: Ասիկա 20-րդ դարու ամէնէն յառաջացած աստուածաբանութիւնն է, այսինքն՝ մարդու պատասխանատուութիւնը, «մեղսակցութիւն»ը այն ամէնի համար որ կը պատահի...: Այսինքն՝ մենք չենք կրնար ծալել ձեռքերնիս, նստիլ այսպէս, թող մարդիկը ինչ որ ուզեն ընեն, զէնք շինեն, ռումբ պայթեցնեն, մաքսանենգութիւն ընեն, հաշիշ ծախեն, հոգս չէ, ես հանգիստ նստեր եմ իմ անկիւնս: Այս ըմբռնումով, ես ալ մեղսակից եմ, մեղսակից կը դառնամ: Եւ նայեցէք ի՛նչ կ'ըսէ Նարեկացի ՀԲ. Բանին մէջ, որ թերեւս քիչ մը նուազ բանաստեղծական է, բայց աստուածաբանօրէն հոյակապ է.

Վկայեալ զանձնէ կամաւորական ստգտանք
Բիւր բամբասանաց անբժշկական մեղանաց,
Ի սկզբնահայրն սկսեալ մինչեւ ի սպառումն ծննդոց նորա՝
Կամայականն յանձնառութեամբ հաստեցի, եղի
Զիս ամենայնիդ պարտական շարեաց:

Աւելի յստակ չէր կրնար խօսիլ եւ ասիկա հոգեւոր, հոգեխօսական գրականութեան մէջ ցնցիչ նորութիւն մըն է. մարդը սոսկ կղզիացած անհատ մը չէ, մարդը մարդկութեան մէկ բջիջն է, եւ եթէ մէկ բջիջդ հիւանդանայ, եթէ գանգրենը կամ քաղցկեղը սկսի մէկ բջիջի մէջ՝ կը ճարակէ յետոյ. «Իբրեւ զքաղցկեղ ճարակ հատանէ», կ'ըսէ Սուրբ Պօղոս իր նամակին մէջ:

Յետոյ, վերջին կէտը՝ զոր պիտի ուզէի մատնանշել այսինքն նարեկեան աստուածաբանական ստեղծարարութեան՝ Աստուածամօր աստուածաբանութիւնն է: Փակագիծ մը դարձեալ «բան»ի և «խօսք»ի մասին: Ըսենք «բան», նաեւ աշխարհաբարի մէջ, գոնէ երբ կը խօսինք նարեկացիի մասին: Քանի որ կ'ըսէ «Ի խորոց սրտի խօսք ընդ Աստուծոյ». չ'ըսեր՝ «Ի խորոց սրտի Բան». խօսքը “colloque”-ն է, Բանը “parole”-ն է: «Բանաւոր» կ'ըսենք, «բանիմաց» կ'ըսենք, ինչո՞ւ «բանը» առանձին չգործածենք: Զանանք փիլիսոփայաց-

նել քիչ մը մեր աշխարհաբար լեզուն ալ. ան ծնած է իբր շուկայի լեզու, քիչ մը այդ շուկայականութենէն, այդ սովորականութենէն, այդ առօրէութենէն դուրս հանենք, դարձնենք փիլիսոփայական լեզու, դարձնենք աստուածաբանական լեզու, ինչու չէ, ջանանք ամենախոր աստուածաբանութիւնը արտայայտել նաեւ աշխարհաբարով, որու հիմքը ունինք, եթէ գրաբարի վերահասու ըլլանք՝ որ մեր լեզուական, իմացական արմատն է:

Աշխարհի պատմութեան մէջ կայ առանձին գիրք մը, որու մասին Վիտգենշտայնի նման նոր փորձառապաշտ՝ նեոէմպիրիստ փիլիսոփայ մը ըսած է, որ աշխարհի վրայ գրուած ամենագեղեցիկ գիրքն է՝ Սուրբ Օգոստինոսի Խոստովանութիւնները՝ *Confessiones* (*Les confessions*, *Confessions*): Ո՛վ է Օգոստինոս՝ մեծ աստուածաբան է անշուշտ, բայց Կարլ Եասպերսի կարծիքով, միայն մեծ իմաստասէր կամ աստուածաբան չէ, այլ է միանգամայն, Պղատոնի և Կանտի կողքին իմաստասիրելու նոր ձեւ հնարող երեք մեծագոյն փիլիսոփաներէն մէկը: Նարեկը նուազ չէ Խոստովանութիւններէն: Նարեկացին կը համեմատեմ Օգոստինոսի հետ, եւ ասիկա կարող եմ ըսել՝ առանց որեւէ սին ազգասիրութեան կամ, ե՛ւս աւելի, սին ազգայնապաշտութեան կասկածի:

Կարլ Եասպերս, 20-րդ դարու մեծ փիլիսոփաներէն մէկը, հոյակապ գիրք մը ունի՝ *Die Grossen Denker* (*Մեծ հորհողները*), եւ ուր մեծ հորհողները կը բաժնէ երեք խումբերու՝ օրէնսդիր մարդիկը՝ Բուզդա, Կոմփիւկիոս, Սոկրատ եւ Յիսուս, եւ կը բացատրէ, թէ ինչու այս չորսը կը դասէ և չէ առած, օրինակ, Մովսէս մարգարէն, կամ Իսլամութեան հիմնադիր Մուհամմեդը, ինքը կը բացատրէ ինչուն: Յետոյ կան երրորդ շարքին վրայ մեծ փիլիսոփաները՝ Արիստոտէլ, Դեմոկրիտէս, Սուրբ Թովմաս, Դեկարտ, Հեգել, Կիրկեգար եւ այլն: Այս երկու շարքերուն միջեւ կը դնէ երկրորդ դասակարգութիւնը. ասոնք բարոյապէս օրէնսդիր մարդիկ չեն, բայց կը կոչուին *Die fortzeugenden Gruendern des Philosophierens*: Ասոնք փիլիսոփայելու հիմնարար ձեւ մը առաջարկեցին, եւ այս կարգին երեք հոգի կը դասէ՝ Պղատոն, Օգոստինոս, Կանտ: Կրնանք համաձայնիլ կամ ոչ Եասպերսի հետ, այդ չէ խնդիրը. այլ թէ Եասպերսի պէս 20-րդ դարու ամէնէն ընտիր ուղեղներէն մէկը Օգոստինոսը այնտեղ կը դասէ... Վիտգենշտայն նարեկի ծանօթ չէր. կը կարծեմ թէ, եթէ նարեկի ծանօթ ըլլար, հաւանօրէն նարեկի մասին ալ ըսէր՝ ինչ որ ըսած է Խոստովանութիւններու մասին:

Confessiones գրքին ամենէն գեղեցիկ, ցնցիչ արտայայտութիւններէն մին սա է. *Superior summo meo et interior intimo meo*՝ «աւելի բարձր՝ քան իմ բարձրագոյն կատարս, աւելի ներքին՝ քան իմ ներքնագոյն ներքինս»: Անցնինք նարեկին. «անմատչելի հեռաւոր եւ անընդմիջելի մերձաւոր» բացատրութեան: Այդ «անընդմիջելի»-ն թարգմանելու համար իտալերէն նոր բառ մը յօրինած եմ՝ “*immediabile*”, որ բառարանի մէջ չկայ, գոյութիւն չունի, “*immediato*” կայ, բայց ոչ “*immediabile*”, բայց անընդմիջելին ուրիշ կերպ կարելի չէր,

ապա թէ ոչ երեք-չորս բառի պիտի դիմէինք եւ պրոզայիկ պիտի դառնար, քերթողութիւնը պիտի խախտէր: Նարեկի զգայացունց այս առաձնայատկութիւնները այնպիսի են, որ մոնսէնէնոր Գուշերոտտի ըրած է հոյակապ համեմատութիւն մը Բողլերի հետ, նարեկեան բանաստեղծութեան դարեր կանխող և յաւերժութեան կնիքով դրոշմուած ստեղծարարութեան նակատմամբ:

Ուրիշ կէտ մը եւս: Իսլամական աշխարհին հետ ալ, նարեկեան հոգեւորութիւնը հաւանօրէն քրիստոնէայ բոլոր միստիկներու միջեւ այն հոգեւորութիւնն է, որ կրնայ ամենէն աւելի ցնցել եւ հրապուրել իսլամական աշխարհը: Բնականաբար, չեմ խօսիր մոլեռանդ իսլամներու մասին:

Վերջերս էր, 40-50 օր առաջ, Ռամազանի տօնի առիթով սովորութիւն մը կայ ներկայիս Պոլսոյ մէջ, որ իֆթար, այսինքն երեկոյեան ընթրիք կ'ընեն, որ ծոմը կոտորելու ընթրիքն է: Զանազան համայնքներ՝ քրիստոնէայ, հրեայ եւ այլն, կը մասնակցին: Ես ալ, իմ խօսքիս մէջ, կարդացի Բաբկէն Կիւլէսէրեանի օսմաներէն թարգմանութեամբ, Նարեկի ՁԹ. Բանը:

Աստուած եւ տէր, կեանք եւ արարիչ,
 Ողորմած, գթած, լոյս, երկայնամիտ,
 Անոխակալ, մարդասէր, ամենագութ, պարզեատու,
 Փրկիչ, աւրհնեալ, գովեալ, բարբառեալ,
 Դարան ամրութեան, պատսպարան վստահութեան,
 Առանց նենգութեան բարի,
 Առանց խաւարի ճառագայթ,
 Քաւիչ մեղաց, ողջացուցիչ վիրաց,
 Անհասանելեաց հնարք,
 Անմատչելեաց հպաւոր,
 Անյուսութեան ելք,
 Անուն քո խոստովանեալ Աստուծոյ Որդի,
 Եւ Հաւր քոյ եւ ընդ քեզ հզարի եւ ահաւորի
 Եւ Հոգւոյդ ամենակալի եւ ընդ քեզ երկրպագելոյ
 Փա՛ռք եւ պաշտան գոհաբանութեան յաւիտեանս:
 Ամէն:

Ես ալ նոր տեղեկացած եմ, որ մեր Բաբկէն Կիւլէսէրեան Աթոռակից կաթողիկոսը, նաեւ պատմաբան ու բանասէր, մասնակի, բայց հոյակապ թարգմանութիւն մը ունի օսմաներէն. անիկա կարդացի, հաւատացէք՝ 10-12 իմամ, ուլեմա, որ ներկայ էին, եւ կրթական տնօրինութեան վարիչ մարդիկ, քովս եկան. «Ո՞վ է այս մարդը, ո՞վ է այս Հազրէթը (սուրբ, սրբազան, վսեմ անձնաւորութիւն)», հարցուցին: Ըսի՝ ասիկա մեծ հազրէթ մըն է, շատ մեծ, հայ է, Վանայ շրջանէն է, ըսի, հիմա գիւղին անունն ալ փոխուած է, Նարեկը եմիշէր եղած է, դժբախտաբար բան չէ մնացած, ըսի:

«Ինչո՞ւ ծանօթ չենք մենք», հարցուցին: «է, ըսի, որովհետեւ հայերէն գրած է, յետոյ, ըսի, հայկական բաները, դժբախտաբար, բաւական թաքուն մնացած են այստեղ»: «Պետք է անպայման ծանօթացնէք» ըսին մարդիկը:

Հիմա կը խորհինք այդ օսմաններէն թարգմանութիւնը վերահրատարակել գրեթէ ինչպէս որ է. ներկայիս ժողովուրդին մեծամասնութեան համար կրնայ լրիւ հասկնալի չ'ըլլալ, ուստի կը խորհինք դիմացը հանդիպադիր դնել, ուր որ դժուար բառեր կան, ներկայ, ընթացիկ լեզուի բառերը, նախաբանով մը: Այս տեսակետէն ալ, Նարեկացին կը ներկայանայ նաեւ իբրեւ ներկայացուցիչ՝ մեծ, համաշխարհային, քրիստոնեայ աշխարհի սահմանները զանցող միստիքակա-նութեան մը:

Արդէն ակնարկեցի: Դժբախտաբար, այնքան աւերիչ եղած է Մեծ Եղեռնի, ցեղասպանութեան հոգեւոր քանդումը, որ հայերու մէջ ալ երեւան եկած են միտքեր՝ որ չեն կարողացած դոյզն իսկ թափանցել Նարեկի խորհուրդին մէջ: Այս ալ մեր մեծ աղէտին մէկ մասն է: Գիտէք, «Նահանջը առանց երգի»-ն Շահան Շահնուրի, որ գեղեցիկ, նշանակալից վէպ մըն է, մանաւանդ յետ-եղեռ-նեան սփիւռքի կազմաւորման իբրեւ գրական յուշարձան, դժբախտաբար կը սայթաքի. կը յայտնէ խոր սահմանափակում մը նարեկեան իր մերձեցումին մէջ: Շահնուր չ'է կրցած հասկնալ նարեկը, բայց սա հաւանօրէն իր յանցանքը չ'է...

Մեծ Եղեռնի աղէտն է պատճառը: Համոզուած եմ, Մեծ Եղեռնի բուն գո-հերը մեր երանելի նահատակները չեն, անոնք յաղթող մարտիկներ, յաղթական նահատակներ են: Մեծ Եղեռնի զոհերը մենք ենք, որ թերեւս կորսնցուցած ենք անոնց շափոնները եւ պէտք է որ վերադառնանք այդ մարդոց, անոնց բիրեղա-ցած հոգիներուն, անոնց յաղթարշաւ, վսեմ տեսիլներուն: Այսպէս մակագրէր էի Նարեկի առաջին երեսուներեք Բաներուն իտալերէն թարգմանութիւնս՝ «Մեծ Եղեռնի նահատակներուն, որոնք դէպի մահ գնացին Նարեկ մրմնջելով»:

Պէտք է մեր ակունքին վերադառնանք եւ, կը կարծեմ, Նարեկի ամենամեծ դասերէն մէկը այս է: Եւ հուսկ, առաջարկ մը, կամ բաղձանք մը. թող կարդա-ցուի ամէն օր (երէկ Պարոն Թամրազեանին հետ ալ կը խօսէի), ամէն օր, հե-ռատեսիլէն, երեք ըրպէ նարեկի գրաբար բնագիրը. կարդացուի մեր ժողովուր-դին, թող ամէն մարդ լսէ այդ հեւքը, այդ հառաչանքը, այդ ողբը, այդ նուագը. յետոյ անշուշտ կարելի է, որ երկու ըրպէ ալ մէկը ամփոփ բացատրութիւն մը տայ: Բալասան է. Նայեցէ՛ք, ինչ է գրեր.

Յոգնաթախանձ բանից աւգտակարաց,
Ապաշաւանաց հոգեշահ խրատուց,
Անձինս ստգտանաց, զղջականաց կանոնաց կենաց՝
Կամաւորական յանձնառութեանց,
Աներեւութից յայտնութեանց,
Մեղանաց խոստովանութեանց,

Յուցմունք գաղտնեաց,
Տարածմունք ծածկեցելոց,
Յանդիմանութիւնք թաքուցելոց,
Սպեղանիք զարաւորք վիրաց անբժշկականաց,
Դեղք ազդողականք ցաւոց անտեսականաց,
Հնարաւորութիւնք բազմամասնեայ երկանց վտանգից,
Ի դիմաց կարեաց ամենից բնութեանց,
Առիթ արտասուաց, պատճառք աղաւթից...:

Թող Նարեկի հզօր Սուրբին հովանին, բարեխօսութիւնը միշտ անպակաս ըլլան մեզմէ, մեր ժողովուրդէն, համայն աշխարհէն, որովհետեւ, վստահ եմ ով որ կը մօտենայ Նարեկին, անկարելի է, որ առանց զգացուելու մնայ: Շատ մեծ գանձ մըն է, որ ունինք. պէտք է որ իբրեւ ամենաթանկագին բիւրեղը, ամենաթանկագին մարգարիտը գուրգուրանք անոր վրայ, եւ իր օգնութիւնը եւ բարեխօսութիւնը բոլորէս անպակաս ըլլայ: